

Статті

Вікторія ТАРАС

МЕТОДИКА І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОНАСТИРСЬКИХ САДІВ ГАЛИЧИНИ

Victoria TARAS. On Methods and Methodical Approaches of Research-Works in Monastery Gardens of Galicia.

Анотація: на основі аналізу архівних джерел у науковий обіг було введено нові, раніше невідомі матеріали, що стосуються монастирських садів, у яких визначено монографічні та топографічні підходи в опрацюванні, “вибіркове” їх залучення до дослідження, здійснення обробки матеріалу “галузевим” (професійним) і “позагалузевим” (позапрофесійним) дослідницькими методами.

Ключові слова: монастирський сад, композиційно-планувальний уклад, дослідницький метод, Галичина.

Актуальність теми дослідження визначається такими основними положеннями:

Стан вивчення ландшафтної архітектури Галичини та наявність джерельного матеріалу з предмета дослідження визначили методіку і методи дослідження. З'ясовано, що сакральна ландшафтна архітектура не вивчалась і методик дослідження монастирських садів немає.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Проведене дослідження збігається науковою тематикою Інституту народознавства НАН України – “Генезис, історія і теорія сакрального мистецтва українців” (шифр 3.3.4.9).

Мета і завдання дослідження. Виявити методіку та методи дослідження монастирських садів Галичини.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Стан досліджень у галузі сакральної ландшафтної архітектури засвідчив необхідність розробки її методіки, яка б ґрунтувалась на послідовному вивченні й використанні попередніх здобутків і досягнень:

– у розробці методів й апарату історико-архітектурних і теоретичних досліджень історії мистецтва та архітектури (Ю.Асеев, М.Драган, В.Залозецький, Г.Логвин, В.Січинський та ін.);

– у вивченні методів дослідження, праць з

історії садово-паркового мистецтва (А.Вергунов, В.Горохов, А.Жирнов, М.Залеська, А.Регель, І.Родічкін, І.Стойчев та ін.).

При нинішньому стані досліджень з ландшафтної архітектури Галичини, коли маємо неопрацьовані матеріали, що стосуються конкретних монастирських садів, за основу було взято два методи: монографічний і топографічний¹.

Монографічним методом досліджувалися пам'ятки архітектури, серед котрих виявлено найбільше матеріалів, що торкаються монастирських садів (монастирі св. Юра², Онуфріївський та Єзуїтський сад у Львові³, Крехівський монастир та ін.), які є підставою не лише для створення монографій, а й необхідні для подальшого з'ясування генези та розвитку монастирських садів. Розглядаючи деякі монастирські сади, ми використали засадничі методи мистецтвознавчих студій – опис, історія, аналіз, критика і синтез⁴. Без сумніву, не завжди можна було чітко й однозначно додержуватись таких методів, адже брак графічного та історичного матеріалу не давав змоги подати вичерпний опис і аналіз кожного монастирського саду. Досліджений історико-фактологічний матеріал є основою для написання не лише сакральної і загальної історії ландшафтної архітектури Галичини, а й для перегляду певних історико-архітектурних проблем означеного періоду. Враховуючи те, що з історичних причин на території Галичини містилась значна кількість римо-католицьких монастирів (понад 23 чернечі ордени), їх слід ввести в предмет дослідження, оскільки вони є пам'ятками мистецтва цієї території, пізнання яких необхідне для того, щоб уникнути помилок при класифікації архітектури і мистецтва українських етнічних територій. За основу досліджень взято топографічний метод: “Всі пам'ятки мистецтва, які знаходяться на нашій те-

¹Залозецький В. Про задачі історика українського мистецтва // Літературно-Науковий Вісник. – Львів: З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1925. – № VII–VIII. – С. 284–285.

²Лукомська Н. Сади ансамблю Св. Юра у Львові // Наукові зошити кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів. Нові матеріали з дослідження пам'яток архітектури та містобудування. – Львів: ДУЛП, 1993. – № 1. – С. 51–68; ТАРАС В. Святоюрівський монастирський сад у Львові (генезис та розвиток) // Народознавчі Зошити. – Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2000. – № 5. – С. 816–826.

³Максимюк Т.М., Бевз М.А. Парк Вольф-Шольдовича (XVI ст.). – Парк ім. І.Франка (сьогодні) / Галицька брама. – Львів: Центр Європи, 1996. – № 15. – С. 21.

⁴Залозецький В. Про задачі історика українського мистецтва ... – С. 284–293.

риторії, належать історично до неї без огляду, під яким впливом повстали і хто їх створив, вони є частиною історичного процесу наших земель і тому в ім'я історії тих земель їх елімінувати з того процесу не слід”⁵.

При опрацюванні теми у ЦДІА України в Києві джерел, потрібних для пошуку матеріалу з ландшафтно-планувальних вирішень монастирських садів України, не виявлено. Із 170 переглянутих справ 61 фонду матеріалу, що стосувався б монастирських садів, немає. Наявний графічний матеріал лише засвідчує місцерозташування саду. Опрацювання матеріалів у ЦДІА України у Львові, в Державному архіві Відня, Австрійській національній бібліотеці та Науковій бібліотеці Віденського університету дало можливість виявити низку графічних матеріалів, які стосуються монастирських садів Галичини кін. XVIII – серед. XIX ст.

Наявний джерельний матеріал дає змогу вибірково, а не комплексно вивчати досліджувану проблему. В цьому випадку репрезентативність одержаних результатів забезпечувалася вибором об'єктів за орденами та їх кількістю, згідно з методикою П.Ньюбі, П.Тойна (1977)⁶, за якою точність і надійність було досягнуто розглядом 53 монастирських садів, що належали 16 орденам. Така кількість кадастрових карт, планів, графічних і описових матеріалів свідчить про загальний стан і розвиток сакральної ландшафтно-архітектури Галичини та її місце в садово-парковому мистецтві. Весь матеріал згруповано за хронологією будівництва, що стало підставою для історико-фактологічного і порівняльного аналізу. Для дослідження було обрано різні ордени, які представляють весь аспект стосунку чернецтва до садово-паркового мистецтва Галичини.

Стан досліджень сакральної ландшафтно-архітектури, особливості формування монастирських садів зобов'язали, крім суто архітектурних даних, використати й відомості з інших наукових сфер: історії релігії, філософії, мистецтвознавства, мовознавства (етимологія), археології та символіки. Саме ці джерела слугували для визначення закономірностей і чинників впливу на формування монастирських садів, розкриття філософсько-світоглядних уявлень, прочитання символічного змісту, закладеного у різні типи ландшафтно-планувальних вирішень монастирських садів.

Для пошуку, добору та обробки матеріалу було

використано два дослідницьких методи – “галузевий” (професійний) і “позагалузевий” (позапрофесійний). З допомогою “галузевого” методу вивчались суто архітектурні дані: кадастри сіл, міст, генплани, плани монастирів, описи садів. Застосування “позагалузевого” підходу зумовлено двома причинами:

- браком архітектурного матеріалу (відомостей про ландшафтно-планувальне, функціональне вирішення монастирського саду) та наукових досліджень із садово-паркового мистецтва Галичини;
- необхідністю розглядати монастирські сади як складні комплекси, які формувались:
- на поєднанні дохристиянських і християнських традицій;
- на основі конфесійної, орденської належності, філософсько-світоглядних уявлень, які тісно пов'язані з наявними стилями мистецтва, архітектури, літератури, живопису та музики.

Відібрані із застосуванням “галузевого” і “позагалузевого” методів матеріали як суто архітектурні та з інших сфер діяльності, що стосуються монастирських садів, потребували такого підходу, з допомогою якого можна було б відтворити цілісну картину закономірностей ландшафтно-планувального та стилістично-композиційного розвитку монастирських садів, розкрити їх регіональні особливості та філософсько-символічний зміст.

З огляду на це обробка даних ґрунтувалася на методах:

- історико-фактологічному (опис фактів з історії ландшафтно-архітектури, монастирського саду в загальноісторичному контексті);
- порівняльному (теоретичні побудови на основі зіставлення даних);
- визначення особливостей монастирських садів, ландшафтно-планувальних і релігійних ідей, місця у ландшафтній архітектурі;
- систематизаційному (теоретичні побудови на основі типології, класифікації та систематизації історико-ландшафтних даних, ландшафтно-просторової композиції, за історико-релігійними коренями архітектурно-ландшафтних форм);
- генезному (на основі виявлення глибинних чинників: етнопсихологічних, ментальних і релігійних особливостей українського народу; теоретичне відтворення походження і становлення монастирських садів на певних етапах розвитку);
- стилістичному (визначення ландшафтно-планувальних прототипів у розвитку стильових і композиційних вирішень монастирських садів);
- етимологічному (встановлення через похо-

⁵Там само.– С. 286.

⁶Тойн П., Ньюбі П. Методи географических исследований: В 2 т.– Москва: Прогресс, 1977.– В. 1.– С. 40.

дження та значення слів певних явищ, понять, конкретних реалій і коренів, характерних для формування монастирських садів);

– графічної ретроспективної реконструкції (розробка аналітичних таблиць, висвітлення типології, стильових і композиційних вирішень).

Деталізуємо деякі аспекти вибраних методів дослідження. Історія мистецтва й архітектури потребує твердого історичного ґрунту, без якого вона перестає бути науковою. Таким ґрунтом є історико-фактологічний метод дослідження як у синхронному, так і в діахронному вимірах. Слід наголосити, що історико-фактологічний метод у поєднанні з порівняльним використовувався як для висвітлення ландшафтно-планувальних, стилістичних, дендрологічних особливостей монастирських садів Галичини різних орденів, так і для порівняння з аналогічним матеріалом сусідніх країн, що дало можливість у хронологічній послідовності простежити всі ландшафтно-планувальні ідеї розвитку монастирських садів у контексті західноєвропейського мистецтва.

Для з'ясування генези розвитку певних стилів і відтворення невідомих явищ (походження, виникнення, становлення монастирських садів, їх розвиток у добу середньовіччя, ренесансу, бароко) одночасно з генетичним методом використовувався метод графічної ретроспективної реконструкції.

На основі словесного опису в джерелі інформації змодельовано явища для кожного конкретного випадку, зроблено узагальнення щодо розвитку монастирських садів Галичини, починаючи від часу їх виникнення. Цей метод використано також при відтворенні історії розвитку садів Святоюрського, Святооунфрїївського монастирів у Львові, Крехівського монастиря та ін.

Такий підхід до методики дослідження зумовлений тим, що генезний метод, який побудований на еволюції простих рішень, часто механізує історичні явища. В історії відомий не лише розвиток від нижчих до вищих форм, від примітивних до складних, а й навпаки, вищі форми дуже часто спадають до нижчих, тобто примітивізуються, рустифікуються у добу занепаду. Монастирі виникали і занепадали, мали складний, залежний від різних чинників розвиток. Це чітко простежується на історії ландшафтно-планувальних вирішень садів Святоюрського, Святооунфрїївського монастирів у Львові, Єзуїтського саду у Львові, Крехівського, Букачівського монастирів.

В історії мистецтва головним методом дослідження вважається стилістичний аналіз⁷, в осно-

ві якого лежить стиль і мистецько-етнічні варіанти. Такий метод підходу до мистецьких явищ та їх історичних процесів був уперше запропонований такими визначними істориками мистецтва, як Г.Вельфлін, А.Рігель, Ф.Вікгоф, М.Дворжак, А.Брікман, В.Піндер. Використали його і ми для вивчення історії монастирського саду, встановлення походження та впливів, що спричинилися до його формування. Метою стилістичного методу також було з'ясувати питання: монастирські сади Галичини є відгуком історичних стилів чи феноменом української ландшафтної архітектури?

Широко використовувались методи досліджень суміжних наук, передовсім етнографії. Аналіз конкретних реалій і понять монастирського саду, наприклад, "вертограду", назв місцевостей здійснювався з допомогою етимологічного методу дослідження, що дало можливість встановити корені, генезу і тяглість певних як конкретних, так і загальних явищ (відображення язичницьких топонімів у назвах монастирів).

Висновки

Систематизація матеріалів досліджень ландшафтної архітектури Галичини загалом і монастирських садів зокрема, вивчення способів вирішення таких завдань в історії архітектури та опрацювання невідомих джерельних матеріалів засвідчили необхідність: розробки спеціальної методики дослідження пам'яток садово-паркового мистецтва; опрацювання матеріалів, що стосуються монастирських садів, методами монографічним (детальне вивчення конкретних садів, монастирів) і топографічним, при якому всі монастирські сади, що містились на українських етнічних територіях, незалежно від конфесійної належності, є об'єктами нашого дослідження; "вибіркового" залучення матеріалів для дослідження (репрезентативність, точність і надійність одержаних матеріалів було забезпечено розглядом 53 монастирських садів, які належать 16 орденам); здійснення пошуку, добору та обробки матеріалу "галузевим" (професійним) і "позагалузевим" (позапрофесійним) методами (наявність матеріалу; чинники, які визначили ландшафтно-планувальну організацію та композиційно-стилістичні особливості); використання матеріалів і методики дослідження із суміжних дисциплін: історії релігії, філософії, археології, етнографії, мовознавства (етимології).

⁷Залозецький В. Українське дерев'яне будівництво і його

го відношення до історичних стилів // Дзвони.– 1937.– № 4.– 11/12.– С. 457–464; 1938.– № 4.– 1/2.– С. 52–58.